

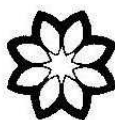
به نام خدا

جان تا جمالِ جانان

مدخلی بر شناخت نخستین کتاب در عشق الهی در جهان اسلام
اثر ابوالحسن دیلمی

دکتر محمد رضا خالصی

این کتاب با حمایت
سازمان فرهنگی، اجتماعی و ورزشی شهرداری شیراز منتشر شده است.

شهرداری شیراز
سازمان فرهنگی اجتماعی ورزشی

۱۴۰۰

انتشارات فرهنگستان ادب

سرشناسه	: خالصی، محمدرضا، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: جان تا جمال جانان: مدخلی بر شناخت نخستین کتاب در عشق الهی در جهان اسلام اثر ابوالحسن دیلمی / محمدرضا خالصی.
مشخصات نشر	: شیراز: فرهنگستان ادب، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۴۳۲ ص.
شابک	: 978-622-7618-39-6
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: این کتاب با حمایت سازمان فرهنگی اجتماعی و ورزشی شهرداری شیراز منتشر شده است.
یادداشت	: کتابنامه: ص[۴۱۳]۴۳۲-.
عنوان دیگر	: مدخلی بر شناخت نخستین کتاب در عشق الهی در جهان اسلام اثر ابوالحسن دیلمی.
موضوع	: دیلمی، علی بن محمد، - ۴۶۳ ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	: Dalami Abu al Hasan, Ali ibn Muhammad -- Criticism and interpretation
موضوع	: دیلمی، علی بن محمد، - ۴۶۳ ق. -- دیدگاه درباره عشق (عرفان)
موضوع	: Dalami Abu al Hasan, Ali ibn Muhammad -- Views on love (Mysticism)
موضوع	: عشق -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	: Love -- Religious aspects -- Islam
موضوع	: عشق (عرفان)
موضوع	: Love (Mysticism)*
شناسه افزوده	: سازمان فرهنگی اجتماعی و ورزشی شهرداری شیراز
رده بندی کنگره	: BP۲۸۱/۶
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۴۳۴۸۷۲
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیبا

شیراز خیابان زند- پاساژ فرجادیان طبقه‌ی اول پلاک ۱۸۰- کدپستی: ۷۵۵۴۳- ۷۱۳۵۶

شماره تلفن: ۰۹۱۷۰۸۸۳۳۹۳-

Email: Farhangstaneadab@gmail.com

جان تا جمال جانان

(مدخلی بر شناخت نخستین کتاب در عشق الهی در جهان اسلام اثر ابوالحسن دیلمی)

نوبت و سال چاپ: اول ۱۴۰۰ / شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۶- ۳۹- ۷۶۱۸- ۶۲۲- ۹۷۸

صفحه آرا: اطلس دهقانی

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۷
طواسین ۱: چیستی عشق.....	۱۱
طواسین ۱-۲- عشق در اندیشه‌ی حکمای یونانی.....	۱۱
۱-۲-۱- عشق و افلاطون.....	۱۱
۲-۲-۱- عشق و فلوپین.....	۱۵
۳-۲-۱- عشق در یهودیت و مسیحیت.....	۱۷
طواسین ۲: عشق در فرهنگ و تمدن اسلامی.....	۲۰
۱-۲- عشق و کندی.....	۲۰
۲-۲- عشق و رازی.....	۲۰
۳-۲- عشق و فلاسفه‌ی اخوان الصفا.....	۲۶
۴-۲- عشق و مسعودی.....	۲۶
۵-۲- عشق در قرون اولیه‌ی اسلام.....	۳۳
۵-۲- ۱- عشق و صوفیان.....	۳۸
طواسین ۳- عشق و دیلمی.....	۴۴
طواسین ۴: ابوالحسن دیلمی.....	۴۸
۱-۴- ابن خفیف شیرازی.....	۴۹
۲-۴- ابن باکویه شیرازی.....	۹۴
۳-۴- ابوالحسن دیلمی.....	۱۰۹
۱-۳-۴- تولد و مرگ.....	۱۰۹
۲-۳-۴- سفرهای دیلمی.....	۱۱۸
۳-۳-۴- دیلمی شارح اندیشه‌های حلاج.....	۱۲۵
۴-۳-۴- علل نام‌گذاری عنوان کتاب عطف الالف المأثوف.....	۱۲۶
۵-۳-۴- حلاج و دیلمی.....	۱۳۶
۶-۳-۴- دیلمی نخستین منبع و مأخذ اشعار حلاج.....	۱۸۵

۱۹۴	 ۷-۳-۴- رویان شیرازی کتاب عطف الالف المألوف
۱۹۹	 ۱-۷-۳-۴- سنت مشیخه نویسی در فارس
۲۰۴	 ۸-۳-۴- مأخذ دیلمی
۲۰۹	 ۹-۳-۴- دیلمی و مسعودی
۲۱۸	 ۱۰-۳-۴- تألیفات دیلمی
۲۲۱	 ۱۱-۳-۴- دیلمی و کتاب الزهرة ابن داوود
۲۲۸	 ۱۲-۳-۴- حکمت و حکیم
۲۴۵	 ۱۳-۳-۴- حقیقت محمدیه
۲۵۱	 ۱۴-۳-۴- دیلمی و عشق عذری
۲۸۰	 ۱۵-۳-۴- دیلمی از نخستین رویان داستان مجنون است
۳۱۱	 ۱۶-۳-۴- دیلمی از نخستین رویان اشعار مجنون است
۳۲۶	 ۱۷-۳-۴- دیلمی و معنای شاهد
۳۳۰	 ۱۸-۳-۴- ابوحلمان
۳۳۸	 ۱۹-۳-۴- شاهد و مشاهده
۳۷۴	 ۲۰-۳-۴- تأثیر دیلمی بر روزبهان
۴۱۳	 منابع

مقدمه

عشق، مقوله‌ای است همواره جذاب و دیرپاب، چنانچه گفته‌اند دریافتی، نیافتنی است، و در گفته‌ها و شنیده‌ها نمی‌گنجد و دریائی ژرف و قعر، ناپدید است. افسانه‌ها، داستان‌ها، اسطوره‌ها، شعرها، ادبیات، علم، فلسفه و عرفان مُلهم از این موضوع است.

از قرن دوم هجری، صوفیان، کم‌کم دریافتند که پرستش خدا، از روی خوف و معامله‌ی بهشت و پاداش آخروی و گریز از جهنم، راه به جایی نمی‌برد؛ و دستیابی به حقیقت حقیقی معرفت حق، بدین شکل، امکان‌پذیر نیست، آنچه می‌تواند راهگشا باشد میل و آرزوی دیدار خداوند در مقام محبوبیت است، و حب و عشق یگانه ره قُرب و اتصال به اوست.

بر پایه‌ی همین نگرش، نسبت انسان با خدا، در این تفکر به سمت تعریف و تعبیر جدیدی رفت و آن رابطه‌ی عاشق و معشوق یا محب و محبوب بود؛ این اصطلاح به تدریج وارد تصوف گشت و آرام آرام بزرگ‌ترین و مهم‌ترین و عمده‌ترین و معتبرترین آیت فکری ایشان شد تا جایی که اغراق نیست اگر بگوئیم، عشق اساسی‌ترین عنصر تصوف در دایره‌ی فکری متصوفان است. برای نمونه با تورقی کوتاه به فهرست آثار نوشته شده در جهان اسلام، از الفهرست ابن ندیم که در بر دارنده‌ی نام آثار نگاشته شده از اوایل قرن سوم هجری تا اواخر ربع سوم قرن چهارم است. (ر. ک: ابن ندیم. ۱۴۳۰ق) تا کشف الظنون حاجی خلیفه، (ر. ک: حاجی خلیفه. بی‌تا)، می‌توان دید که هزاران کتاب با موضوع عشق؛ نوشته شده و این بسامد بالا نشان می‌دهد که این موضوع تا چه اندازه، در تمدن ایرانی - اسلامی مورد توجه بوده است.

اغراق نیست اگر در این زمینه مدعی شویم که مکتب عرفانی شیراز بیش از هر اندیشه و تفکری در گسترش و توسعه و بسط عشق الهی تأثیر داشته است (نگارنده در کتاب‌های از رباط آسمان ازل تا کوچه‌باغ‌های شیراز در چهار جلد و مکتب عرفانی شیراز مستدل و مدلل و مبرهن به تشریح و تبیین این بخش گم شده و البته بسیار مهم تاریخ عرفان ایران و تمدن اسلامی پرداخته‌ام).

مجموعه‌ای که هم اینک در اختیار شماست حاصل سال‌ها پژوهش و تحقیق و تدقیق است، که البته برخی از این سخنان و مکتوبات پیش از این ذیل عنوان اصلی مکتب عرفانی شیراز و

عنوان فرعی نقش دیلمی در بسط و گسترش این مکتب در تالار حافظ شیراز به صورت ماهانه و طی سالیان بسیار برای علاقمندان طرح و بیان شده است.

اگر نگاهی هرچند معمولی و غیر محققانه به قرن چهارم بیندازیم خواهیم دانست که چهار کتاب اصلی تصوف در این قرن نگاشته می‌شوند که بعدها نقش اساسی در اندیشه‌سازی نظری تصوف ایفا می‌کنند کتاب‌های:

التعرف کلابادی

اللمع سراج طوسی

قوت القلوب مکی

و

عطف الالف المألوف دیلمی

بی‌شک سه کتاب از این چهار کتاب یگانه و ارزشمند که تاریخ عرفان اسلامی مدیون و مرهون آن‌هاست بارها مورد بررسی و واکاوی قرار گرفته، و مقالات و کتاب و سخنرانی‌های بسیاری درباره‌ی آن‌ها نوشته و ایراد گشته، اما متأسفانه کتاب عطف الالف دیلمی که در عشق الهی از همه‌ی این کتب سه‌گانه برتر و شاخص‌تر و ممتازتر است در هاله‌ای از گم‌نامی و ناشناختگی مانده است، که البته در متن علل و عوامل این ناشناختگی را مستوفی شرح داده‌ام. این غبار گم‌نامی بر چهره‌ی مشعشع تابان این کتاب جای بحث فراوان دارد که بدان پرداخته شده است.

از سوی دیگر قرن چهارم که به حق عصر رنسانس اسلامی نام گرفته و یکی از تأثیرگذارترین قرون در تمدن اسلامی محسوب می‌شود نیز هرچند در مورد آن کتاب‌ها و مقالات ارزشمندی به تحریر در آمده اما منابع و مأخذ در اختیار ما از آن قرن بسیار نیست اندک و دیریاب است، بسیاری از کتاب‌های آن زمان شوربختانه از میان رفته و دیگر دسترسی به آن‌ها برای یک پژوهشگر و حتی علاقه‌مند مقدور و میسر نیست یا با چنان سختی یافت می‌شوند که کار هر پژوهشی را دشوار می‌سازند، پس راهی ناهموار و درشتناک پیش روی هر محقق است که به این قرن طلایی دلبستگی و پیوستگی دارد.

بن‌مایه‌های این قرن در ایوان‌های تاریک و دیجوری قرار گرفته‌اند که هر چه بیشتر می‌کاوی کمتر می‌یابی.

و بدون هیچ تردیدی بدون آگاهی از این بن‌مایه‌ها بسیاری از مباحث بعدی که در قرون بعدتر

مطرح می‌گردد ابتر و ناقص و خواهد بود.

نگارنده تلاش خود را کرده تا این کتاب مدخلی باشد برای شناخت کتاب ارزشمند و پُر تأثیر عطف الالف دیلمی؛ مآخذ و منابع بسیاری مورد مطالعه قرار گرفته و کتاب‌های فراوانی برگ زده و مطالعه گشته و یادداشت‌برداری شده است که گاه برای به دست آوردن آن‌ها در این وضعیت نابسامان پژوهشی کشور، مدت‌ها وقت گرفته و مرا تا سرحد کلافگی و آشفتگی رسانده، اما به لطف حق تا آنجا که از عهده‌ام برآمده، کار سامان یافته است.

تلاش کرده‌ام مطلبی را در این زمینه مبهم و نامفهوم و غیر شفاف نگذارم، هرچند این موضوع برای نخستین بار مطرح می‌شود و کسی پیش از این بدان نپرداخته است. سعی کرده‌ام از منابع و مآخذ همان زمان یا نزدیک بدان قرن بهره‌جوییم؛ اصل مطلب را آورده‌ام و آن‌ها که به زبان تازی یا به زبان دیگری نوشته شده است را ابتدا آورده و پس از آن ترجمه‌ای که بتواند مطلب را برای خواننده روشن سازد ارائه دهم تا پس از این اگر محقق و پژوهشگر و علاقه‌مندی در این زمینه بخواهد گام بردارد، حداقل‌هایی را در اختیار داشته باشد و سرگردان و سرگشته در میان منابع دیرپاب و کم یاب، رها نشود.

تبویب و صورت‌بندی کتاب نیز به شکلی صورت گرفته تا تصویری نسبتاً روشن را از دیلمی و کتاب عطف الالف را برای خواننده تبیین و توصیف سازد.

باز تلاش کرده‌ام هنگامی که به اعلام و شخصیت‌های معروف می‌رسم برای این که حجم کتاب از این اندازه‌ای که هست بیشتر نگردد منابع و مآخذ لازم را در اختیار خواننده‌ی علاقه‌مند قرار دهم تا با رجوع به آن‌ها با چگونگی زیست ایشان آشنا شود.

مساعی خود را نموده‌ام که احادیث و روایات منقول در کتاب را ریشه‌یابی کنم و اشعاری که در متن کتاب عطف الالف آمده است را بررسی کرده و گوینده را بیابم و منابع و مآخذ زیستی شاعر و گوینده را بیان کنم.

و این‌همه‌ی جدوجهد در این سال‌ها چه در این کتاب و چه در کتاب‌های دیگرم بر این مصروف شده تا به شیراز و یکی از متفکران بزرگ، اما ناشناخته‌ی آن پیردازم و اندیشه و افکار او را برای اولین بار تشریح کنم.

بی‌شک این کتاب مدخلی است بر شناخت زیست و اندیشه‌های ابوالحسن دیلمی، پس با همه‌ی مساعی نویسنده باز بی‌اشکال نیست و نخواهد بود، محققان و پژوهشگران و اندیشمندان زلات و لغزش‌ها را بر من ببخشایند.